



THE METHODOLOGICAL PLANNING AND RESEARCH RULES IN COMPARATIVE LAW

ЭРХ ЗҮЙГ ХАРЬЦУУЛАН СУДЛАХ АРГА ЗҮЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ БА СУДАЛГААНЫ ДҮРМҮҮД

Ганболдын Амаржаргалан¹

Shihihutug University, E-mail: amarjargalan@shihihutug.edu.mn, <https://orcid.org/0009-0000-5500-6133>

ӨГҮҮЛЛИЙН ТУХАЙ

Keywords

Legal comparative research
comparative law study
planning of research
methodology
research rule
qualitative research
legal tradition
legal family
legal system

Түлхүүр үгс:

эрх зүйн харьцуулсан
судалгаа
харьцуулсан эрх зүй судлал
судалгааны арга зүйн
төлөвлөлт,
судалгааны дүрэм
чанарын судалгаа
эрх зүйн уламжлал
эрх зүйн бүл
эрх зүйн тогтолцоо

ХУРААНГУЙ

The results of comparative research are directly related to the methodological design of the research. When conducting comparative research in the framework of private law, incorporating research principles into the planning process in alignment with the research objectives and the scope of the study will positively impact the results.

In basic social science research methodology, quantitative and qualitative methods are considered specific types of research approaches. However, depending on the nature of the social science field, the research purpose, and other research methodologies, the importance of appropriate methodological planning increases, serving as a key measure of research 'quality'.

As research methodology in the study of law has evolved through the 'law in context' approach, the effectiveness of methodologies that view law as a cause of social problems and examine a broad range of political and social issues (Mike McConville, 2007) continues to grow. In this regard, comprehensive planning and implementation—ranging from establishing the overall direction of the research to carefully selecting the comparative method and setting research guidelines for the effective execution of the planned approach—will make a valuable contribution to the development of comparative legal studies.

Keywords: Legal comparative research, comparative law study, planning of research methodology, research rule, qualitative research, legal tradition, legal family, legal system

Харьцуулан судлах судалгааны ажлын үр дүн нь судалгааны арга зүйн төлөвлөлттэй шууд холбоотой. Хувийн эрх зүйн хүрээнд харьцуулан судалгаа хийхэд судалгааны зорилго болон харьцуулан судлах хүрээг уялдуулан төлөвлөхдөө судалгааны дүрмүүдийг тусгах нь судалгааны үр дүнд эергээр нөлөөлнө.

Нийгмийн шинжлэх ухааны суурь судалгааны арга зүйд тоон болон чанарын судалгааны аргыг судалгааны арга зүйн тодорхой төрөл болгон ашиглаж тогтсон байна. Харин нийгмийн шинжлэх

¹Хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор, Шихихутуг их сургуулийн Эрдмийн зөвлөлийн гишүүн

Article history:

Received Dec, 2024;

Revised Feb, 2025;

Accepted Mar, 2025;

Нийтлэлийн түүх:

Хүлээн авсан: 2024, 12 сар

Шинэчилсэн: 2025, 02 сар;

Хүлээн зөвшөөрсөн: 2025, 03 сар;

ухааны салбарын мөн чанар, судалгааны ажлын зорилго болон судалгааны арга зүйн бусад хэлбэрээс хамааран судалгааны “чанар”-ын хэмжүүр болгон төлөвлөх байдлаар арга зүйн зохистой цогц /комплекс/ төлөвлөлтийн асуудал нэн чухал болж байна.

Эрх зүйг судлах судалгааны арга зүй нь *law in context* хандлагаар хөгжих болсноор эрх зүйг нийгмийн асуудлын шалтгаан гэж үзэн улс төр, нийгмийн зохион байгуулалтын асуудлын (Mike McConville, 2007) өргөн хүрээгээр харьцуулан судлах судалгааны арга зүйн үр нөлөө дээшилсээр байна. Эл утгаар эрх зүйн тодорхой асуудлыг харьцуулан судлахад судалгааны ерөнхий чиглэл тогтоохоос эхлэн харьцуулалтын аргыг нарийвчлан сонгох, төлөвлөсөн аргыг чанартай хэрэгжүүлэх судалгааны дүрэм тогтоох байдлаар иж бүрэн төлөвлөн хэрэгжүүлэх нь эрх зүйн харьцуулсан судлалын хөгжилд зохистой хувь нэмэр оруулна.

Энэ өгүүлэл [CC BY-NC](#) лицензийн дагуу нээлттэй хандалтын эрхтэй.



1. Танилцуулга

Өгүүлэлд судалгааны арга зүйн зохистой төлөвлөлт нь судалгааны үр дүнд эергээр нөлөөлөх тул судалгааны зорилго, хүрээ, арга зүйг уялдуулан боловсруулах шаардлагатайг онцолж, эрх зүйн харьцуулсан судалгааны арга зүйн төлөвлөлт, судалгааны дүрмүүдийн ач холбогдлыг таниулахад чиглэсэн. Энэхүү судалгаа нь эрх зүйн харьцуулсан судлалын арга зүйг хөгжүүлэх, судалгааны төлөвлөлтийг оновчтой болгоход хувь нэмэр оруулна.

2. Арга зүй

Эрх зүйн харьцуулсан судалгаа хийх арга зүйн төлөвлөлтийг судалгааны дүрэмтэй хослуулан төлөвлөх асуудлыг онол, бүтцийн хүрээнд тайлбарлах, бүтэцлүүлэх, дүрслэн харуулах зорилгоор дескриптив арга зүйн чиглэлээр судалгааны үйл явцыг төлөвлөн хийж гүйцэтгэв.

3. Судалгааны үр дүн

Эрх зүйн харьцуулан судлах арга зүйн төлөвлөлтийг алхамлах нь.

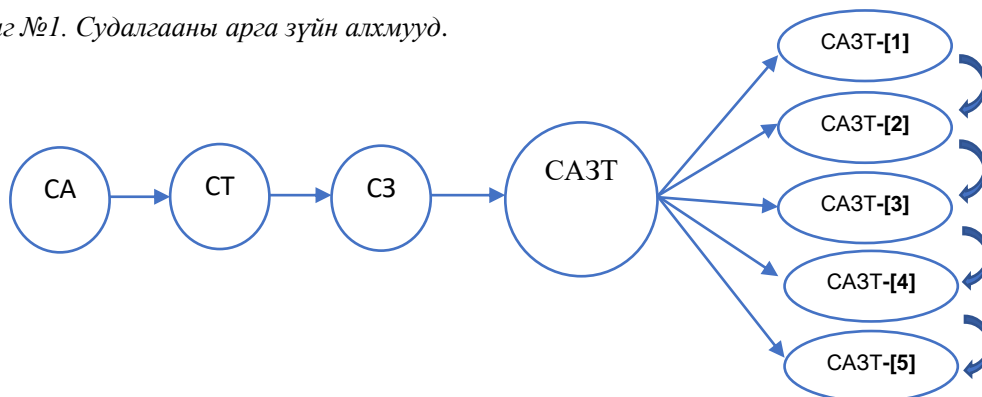
Судалгаа, шинжилгээ хийх үйл ажиллагаа нь дэс дараалсан, харилцан уялдаа холбоо бүхий алхмуудаас бүрдэнэ. Алхам бүр өөр өөрийн тодорхой зорилт, хүрэх үр дүнгээр тодорхойлогдох ба харьцуулсан судалгааны зорилтот үр дүнд чиглэсэн байна. Ингэхдээ судалгааны арга зүйн төлөвлөлт хийхээс өмнөх хийгдвэл зохих алхмуудыг мөн ялгамжтай авч үзнэ.

Судалгааны арга зүйн төлөвлөлт хийхээс өмнөх судалгааны зорилт тодорхойлогдсон байх шаардлагатай. Тодруулбал, судалгааны асуудал /CA/, судалгааны таамаглал /CT/, судалгааны зорилго, зорилт /C3/ гэсэн дарааллаар судалгааны үйл явц

өрнөж, судалгааны ажлын зорилт тодорхой болсон үед судалгааны арга зүйн төлөвлөлт /САЗТ/ хийгдэнэ.

Эрх зүйг харьцуулан судлах арга зүйн төлөвлөлт нь дэс дараалсан 5 төлөвлөлтөөр хийгдэх боломжтой гэж үзэв. /Зураг №1/

Зураг №1. Судалгааны арга зүйн алхмууд.



Эрх зүйн харьцуулан судлах судалгааны арга зүйг төлөвлөхдөө урьдач алхмууд буюу судалгааны асуудал, судалгааны таамаглал, судалгааны зорилтууд нь танин мэдэх, сэтгэлгээний түвшний хувьд ижил түвшинд байхад анхаарах шаардлагатай. Судлаач судалгааны арга зүйн хэд хэдэн хувилбарыг холимог байдлаар хэрэглэхээр төлөвлөх үед танин мэдэх сэтгэлгээний түвшин Блум таксаном зэрэг тодорхойлогдсон түвшинд харгалзуулна гэсэн үг. Аль түвшинд харгалзахыг судлаач арга зүйн хүрээнд хийгдэх сэтгэлгээний үйл явцын мөн чанараар тогтооно. Түвшин зөрүүгүй байдал нь цаашид судалгааны арга зүйн оновчтой сонголт хийх, арга зүйг нягт төлөвлөхөд шууд нөлөөлнө.

САЗТ-[1] буюу судалгааны арга зүйн ерөнхий төлөвлөлт хийхдээ судалгааны зорилтод нийцүүлэн нийгмийн шинжлэх ухааны суурь судалгааны чиглэлийг төлөвлөх нь чухал. Нийгмийн шинжлэх ухааны судалгааны аргууд нь аргын онцлог шинжээр тоочин тодорхойлогдсон (CR, 1990) /дескриптив, аналитик, хэрэглээний, суурь судалгаа, тоон судалгаа, чанарын судалгаа, үзэл баримтлалын болон эмпирик/ байдгаас тэдгээрээс сонголт хийхдээ харилцан эсрэгцүүлсэн /дескриптив болон аналитик арга, хэрэглээний болон суурь судалгааны арга, тоон болон чанарын судалгааны арга, үзэл баримтлалын болон эмпирик аргыг/ ангилалтыг анзаарах шаардлагатай болно. Судалгааны ажлын нэг зорилтыг хангахад хэд хэдэн арга зүйг хослуулан хэрэглэх шаардлагатай бол эсрэгцүүлсэн арга зүйг аль алиныг сонгох нь судалгааны үр дүнд сөргөөр нөлөөлөхийг тооцож төлөвлөнө. /Хүснэгт №1/

Хүснэгт №1. Судалгааны арга зүйн ерөнхий чиглэл төлөвлөх жишээ **САЗТ-[1]**

№	Судалгааны ажлын зорилтууд	Судалгааны арга зүйн төлөвлөсөн чиглэл
---	----------------------------	--

1.	Зорилт №1	Дескриптив арга зүй
2.	Зорилт №2	Дескриптив арга зүй Үзэл баримтлалын арга
3.	Зорилт №...n	Дескриптив арга зүй Хэрэглээний арга зүй

Судалгааны арга зүй нь судлах үйл явцын ерөнхий чиг баримжаа төдий зүйл биш тул эрх зүйн харьцуулсан судалгаанд нийгмийн шинжлэх ухааны ерөнхий арга зүйг төлөвлөх нь хангалттай биш. Эл утгаар судалгааны арга зүйн ерөнхий чиглэлд хамаарах хууль зүйн судалгааны тодорхой арга зүйг сонгох шаардлагатай. Эрх зүйн судалгааг “харьцуулан судлах арга зүйн” хувьд эсвэл “харьцуулсан эрх зүй судлал”-ын хүрээнд судлах эсэхийг юуны өмнө тодорхой болгоно. Энэ нь судалгааны ажил бүхэлдээ харьцуулагдах, эсвэл судалгааны ажлын аль нэг хэсэгт харьцуулалтын зорилго тавигдсан эсэхээс шууд хамаарна. Өнөөгийн байдалд, хууль зүйн судалгаа хийхдээ харьцуулалтын аргыг аль нэг хэсэг, бүлэг болгож төлөвлөх нь олонтоо. Харин харьцуулсан судалгааны ажил бүхэлдээ харьцуулагдах тохиолдолд “харьцуулах” болон “харьцуулагдахгүй” хэсэг гэж ялгах боломжгүй юм. Иймд судалгааны хууль зүйн судалгааны нарийвчилсан хэсэг бүрд харьцуулан судлах арга зүй төлөвлөгдөх шаардлагатай. Харьцуулан судлах арга зүйтэй танин мэдэх, сэтгэлгээний түвшин ижил өөр арга зүйг хамтатган хэрэглэж болно. *Хүснэгт №2.*

Хүснэгт №2. Хууль зүйн судалгааны аргын сонголт төлөвлөх жишиг САЗТ-[2]

№	Судалгааны ажлын зорилтууд	Судалгааны арга зүйн төлөвлөсөн чиглэл	Хууль зүйн судалгааны арга зүй /харьцуулсан эрх зүй судлалын хүрээнд/
1.	Зорилт №1	Дескриптив арга зүй	Харьцуулсан судалгааны арга зүй
2.	Зорилт №2	Дескриптив арга зүй Үзэл баримтлалын арга	Харьцуулсан судалгааны арга зүй
3.	Зорилт №...n	Дескриптив арга зүй Хэрэглээний арга зүй	Харьцуулсан судалгааны арга зүй

Судалгааны ажлыг чанаржуулах, судлаачийн жинхэнэ хүссэн зорилтод хүргэх чиглэмж бол судалгааны дүрмээ тодорхойлох явдал юм. Ялангуяа эрх зүйн судалгаа, түүн дотор харьцуулан судлах судалгааны ажил хийхэд судалгааг чанаржуулах *чанарын дүрэм, харьцуулан судлах дүрмүүдийг* аль алиныг тодорхойлно.

Судлаач бүр судалгааны дүрмээ тодорхойлохдоо судалгааны ажлын өвөрмөц байдлыг илэрхийлэх хэдий ч судалгааны арга зүйн энэ талаарх тогтсон жишгийг судалгааны арга зүйн төлөвлөлтөд жишиглэн тусгаж болно. Тухайлбал, судалгааны дүрмүүдийг 5 утгаар тодорхойлсон жишгээр тодорхойлж үзвэл,

Судалгааны дүрмүүд: (Ian Dobison, 2007)

1. Судалгааны асуултууд тодорхой байх

2. Зорилгот ба үндэслэлтэй түүвэр хийх
3. Хүчин төгөлдөр өгөгдөл цуглуулах
4. Зохистой аналитик аргууд хэрэглэх
5. Өгөгдөлд үндэслэсэн тайлбар хийх

Дээрх судалгааны дүрмүүдэд суурилан судалгааны аргуудыг судалгааны зорилгод хамаарах байдлаар судалгааны явц, шинжилгээг дор дурдсанаар төлөвлөе. Чанарын дүн шинжилгээг бүтэцлүүлэх, онолын судалгаанд оруулахад ихээхэн үр дүнтэй байх ба хуулийн ойлголтод загварчлагдсан байх тул “хагас шүүхийн” хэмээн нэрлэгдэх нь бий. Энэ нь эмпирик нотолгоог тайлбарлахын тулд үндэслэл бүхий санаануудыг ашигладаг “системчилсэн журам” зайлшгүй шаардлагатай гэсэн утгатай. Судалгааны үйл явцын туршид, - асуудлын гол нь юунд оршиж байна?, - учир холбогдолтой өөр ямар дүгнэлт хийж болох вэ?, -уг тоо, баримтаас өөр ямар дүгнэлт хийж болох вэ?, -тоо баримтыг хэрхэн цуглуулсан бэ? гэсэн асуултын хүрээнд судлах аргуудыг тодорхой үе шат болгон судалдаг онцлогтой. *Хүснэгт №3.*

Хүснэгт №3. Чанарын судалгааны дүрэм /хагас шүүхийн арга барилаар (Робсон, 2006)/ тодорхойлох САЗТ-[3]

Чанарын судалгааны дүрмүүд [ЧСД]	Судалгааны ажилд хэрхэн хамаарах
[ЧСД-1] Анхдагч асуултыг тодорхой томъёолох	Судалгааны ажилд тусгагдана [ЧСД-1]
[ЧСД-2] Тухайн асуудлыг ойлгох, нөхцөл байдлыг тодорхойлох үндэслэл бүхий мэдээллийг цуглуулах	Судалгааны ажилд тусгагдана [ЧСД-2], эсвэл судалгааны ажилд тусгахгүйгээр мэдээллийг тусад нь эмхэтгэж болно. Энэ тохиолдолд дээрх тэмдэглэгээг судалгааны ажилд тусгахгүй.
[ЧСД-3] Тухайн асуудлын тайлбар, шийдлийг дэвшүүлэх, эдгээр тайлбараа нэмэлт нотолгоо хайхад чиглэл болгон ашиглах. Тэдгээр нь байгаа нотолгоотой таарахгүй байвал хувилбар тайлбарыг боловсруулах /Тогтмол тохиолдож буй зүй тогтлыг илрүүлэх/	Судалгааны ажилд тусгагдана [ЧСД-3]
[ЧСД-4] Байгаа бүх нотлох баримтад тайлбар өгч, хоорондоо зөрчилгүй болгох үүднээс аль болох олон тооны тайлбарыг үгүйсгэх хангалттай нотлох баримтыг үргэлжлүүлэн хайх. Нотолгоо нь шууд эсвэл шууд бус байж болох ч мэдлэг чадвар бүхий, найдвартай эх сурвалжаас цуглуулагдсан хүртээмжтэй, учир холбогдолтой байх ёстой.	Судалгааны ажилд тусгагдана [ЧСД-4], эсвэл судалгааны ажилд тусгайлан оруулахгүйгээр судалгааны явцад баримтална гэж төлөвлөлтөд тусгаж болно.

<p>[ЧСД-5] Нотолгооны эх сурвалжийг болон уг нотолгоогоо сайтар шалгах. Бүх зүйлийн зохилдлогоо, тууштай байдал, алдаагүй үнэн зөв эсэхийг шалгах хэрэгтэй. Энэ нь шүүх дээр хүмүүс мэдүүлэг өгөхөд солбиж зөрүүлэн шалгадагтай төстэй юм.</p>	<p>Судалгааны ажилд тусгагдана [ЧСД-5]</p>
<p>[ЧСД-6] Уг асуудлыг шийдэхээр дэвшүүлсэн санааны дотоод уялдаа, логик болон гадаад хүчин төгөлдөр байдлыг шүүмжлэлтэйгээр эргэн хянах</p>	<p>Судалгааны явцад баримтална [ЧСД-6], эсвэл судалгааны ажилд тусгайлан оруулахгүйгээр судалгааны явцад баримтална гэж төлөвлөлтөд тусгаж болно.</p>
<p>[ЧСД-7] Нотолгоотой хамгийн сайн зохицож буй тайлбарыг сонгох</p>	<p>Судалгааны явцад баримтална [ЧСД-7]</p>
<p>[ЧСД-8] Хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц тайлбар боловсруулах /ихэвчлэн үйл ажиллагааны үр дагаврыг давхар агуулж байдаг бөгөөд түүнийг бодолцсон байх хэрэгтэй./</p>	<p>Судалгааны ажилд тусгагдана [ЧСД-8]</p>
<p>[ЧСД-9] Тайлбараа тайлангийн хэлбэрээр бэлтгэх. /Тухайн тохиолдлыг тайлбарлахад баримталсан ерөнхий зарчмаар дамжуулан “өмнө нь зарчимд тулгуурлан хэрэг шийдэх” практикт хувь нэмэр оруулж байх ёстой./</p>	<p>ДҮГНЭЛТ хэсэгт тусгагдана [ЧСД-9]</p>

Судалгааны ажлын чанарын дүрмийг тодорхойлсны дараа харьцуулсан судлах дүрмээ тодорхойлно. Энэ тохиолдолд харьцуулан судлах хүрээг тодорхойлох нь нэн чухал. Харьцуулан судлах хүрээ нь судалгааны асуудал, зорилго, зорилттой шууд хамааралтай. Харьцуулан судлах хүрээг тодорхой болгон харьцуулан судлах эрх зүйн тогтолцоог зөв сонгох нь эдгээрийг харгалзан харьцуулан судлах тодорхой аргуудыг сонгох дараагийн алхмуудад ач холбогдолтой. Харьцуулан судлах дүрмийн төлөвлөлтийн жишээг Марк ван Хоекийн тайлбараар (Ноеске, 2015) харуулъя.

Хүснэгт №4. Харьцуулан судлах дүрэм [ХСД] тодорхойлох САЗТ-[4]

<p>Дүрэм №1. Судалгааны асуудалд харьцуулан судлах хэрэгцээ, харьцуулах зорилтыг тодорхойлох-харьцуулах хүрээ [ХСД-1]</p>	<p>Судалгааны аргын сонголт нь судалгааны зорилго, зорилт болон харьцуулан судлах хүрээ, үндсэн ухагдахууны</p>
<p>Дүрэм №2. Харьцуулах эрх зүйн тогтолцооны сонголтын судалгаа [ХСД-2] *хэлний бэрхшиэлээс шалтгаалсан явцуу сонголт хийхгүй байх *харьцуулах объектын сонголт *эх сурвалжийн хангалттай байдал</p>	
<p>Дүрэм №3. Харьцуулах аргаа тодорхойлох, /харьцуулан судлах хүрээг харгалзан/ [ХСД-3] *функциональ арга *бүтцийн арга</p>	

<ul style="list-style-type: none"> *аналитик арга *агуулгын арга *түүхэн арга *нийтлэг мөн чанарын арга 	<p>утгатай холбоотой байна.</p>
---	-------------------------------------

Судалгааны ажлын зорилго, зорилтуудтай холбоотойгоор судалгааны ажлын тодорхой хэсгүүдэд судалгааны аргын оновчтой хуваарилалт хийхийн тулд харьцуулан судлах хүрээ, үндсэн ухагдахуунуудыг зөв ялган тодорхойлох шаардлагатай. Харьцуулан судлах хүрээг тодорхойлоход “эрх зүйн уламжлал”, “эрх зүйн соёл”, “эрх зүйн бүл” (Mousourakis, 2019), “эрх зүйн тогтолцоо” гэсэн ойлголтуудыг тодорхойлон авч үзэх, тэдгээрийн шалгуур, хүчин зүйлсийн онцлогийг дүгнэнэ.

“Эрх зүйн уламжлал” хэмээх нэр томъёо нь эрх зүйн түүх, харьцуулсан эрх зүй судлалын хүрээнд өргөнөөр хэрэглэгдэж байна. Англи хэлээр хэвлэгддэг эрдэм шинжилгээний бүтээлүүдэд “эрх зүйн уламжлал” гэсэн томъёоллоор тайлбарлагдах бөгөөд АНУ-ын хуульч, профессор Жон Хенри Мерриманы /1920-2015/ Иргэний эрх зүйн уламжлалын /civil law tradition/ бүтээлүүдийг энд дурдаж болно.

Эрх зүйн уламжлалыг тодорхойлох хоёр үндсэн хандлага байдгаас цаг хугацааны хүчин зүйлсийн хандлага бус эрх зүйн уламжлалын цогц шинжээр авч үзэх хандлагыг энд тодорхойлон авч үзэв. Энэ утгаар, эрх зүйн уламжлал нь *жам ёсны эрхийн талаарх түүхэн үндэслэл бүхий хандлагууд, нийгэм, улс төрийн хүрээнд эрх зүйн гүйцэтгэх үүрэг, эрх зүйн тогтолцооны хэрэгжилт, оновчтой зохион байгуулалт, хууль боловсруулах, хэрэгжүүлэх, судлах, боловсронгуй болгох болон сургах арга замын тухай гүн гүнзгий үндэслэл бүхий цогц* (Merryman, 1969) (Merryman, *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America*, 1985) (John Henry Merryman, 2007) ойлголт юм.

Эрх зүйн уламжлалыг эрх зүйн тогтолцооноос өргөн хүрээтэй, харьцангуй олон талт шинжтэй, соёлын хүрээнд үндсэн шинжээр тодорхойлох хандлага голлох байр суурийг эзэлж байна. Харин цаг хугацааны хүчин зүйлсийн хандлага нь эрх зүйн уламжлалыг тодорхойлох нэмэлт шинж байж болох бөгөөд үндсэн ойлголтыг дэмжих, илүү тодорхой болгох мөн чанартай (Г.Амаржаргалан, 2020) тул судлаач харьцуулан судлах хүрээг сонгохдоо харгалзах шаардлагатай.

Эрх зүйн уламжлалын ойлголттой харьцуулан үзвэл, эрх зүйн тогтолцоо нь харьцангуй үндэсний шинжтэй эрх зүйн системчлэл /Германы болон Францын эрх зүйн тогтолцоо дахь хувийн эрх зүйн байр суурь тайлбарлагдах зэргээр/ тул тэдгээрийг тодорхой нийтлэг байдлаар бүлэглэсэн “эрх зүйн бүл”-ийн түвшинд Ромын эрх зүйн зарчмыг Германд ч, Францад ч хэрхэн уламжилсныг хэлэлцэж, энэ нь өөр бүлээс буюу Английн эрх зүйн тогтолцоо бүхий бүлээс хэрхэн ялгагдаж байгааг тайлбарлах боломжтой (Г.Амаржаргалан, 2020) болно. Үүнийг тооцох нь харьцуулах хүрээ болон харьцуулалтын тодорхой арга зүйн үл нийцлийг багасгана.

Судлаач нэг бүлд хамаарах эрх зүйн тогтолцоонууд өөр хоорондоо яг адилхан биш /тухайлбал, иргэний эрх зүйн уламжлал дахь Ромын эрх зүйн тогтолцоо, Германы эрх зүйн тогтолцоонд ялгаатай талууд бий/, эрх зүйн тогтолцооны харьцуулалт нь нэг бүл доторх харьцуулалт тул, өөр өөр бүлийн нэг нэг тогтолцоог хооронд нь харьцуулах нь арга зүйн хувьд төдийлөн үр дүнд хүрэхгүйг судалгааны төлөвлөлтөд анхаарах нь зөв. Эрх зүйн нэг тогтолцоо бүхэлдээ эрх зүйн нэг бүлийг төлөөлөх боломжгүй учир эрх зүйн уламжлалын цогц ойлголт нь харьцангуй үндэсний шинжтэй эрх зүйн тогтолцооны ойлголтоос өөр гэж үзвэл, эрх зүйн тогтолцоог харьцангуй өргөн хүрээгээр тодорхойлдог эрх зүйн бүлийн ойлголтоос ямар шинжээр ялгаатайг судлан үзэх шаардлагатай. Эрх зүйн тогтолцоог эрх зүйн бүлд ангилсан шалгууруудад, эрх зүйн тогтолцооны нийтлэг шинж, хэл, угсаатны зүй, эрх зүйн журам, институтийн бүтэц, философи, улс төр, нийгэм, эдийн засгийн хандлага, түүхэн үндэслэл, эрх зүйн сэтгэлгээний онцлог, эрх зүйн эх сурвалжийн шатлал, тайлбар, эрх зүйн гарал үүслийн онол зэрэг олон төрлийн шалгуур байх хэдий ч тэдгээр нь бүхэлдээ эрх зүйн уламжлалыг тодорхойлох цогц тодорхойлолтыг илэрхийлж чадахгүй байна. Энэ агуулгаар эрх зүйн бүл болон эрх зүйн уламжлалын ойлголтыг адилтган үзэх боломжгүй (Г.Амаржаргалан, 2020)

Эрх зүйн уламжлал нь эрх зүйн тогтолцоог соёлын үүднээс авч үздэгээрээ онцлогтой ба дурдсан утгаар, “нийтлэг эрх зүйн бүл”, “иргэний эрх зүйн бүл” нь “соёлын түвшинд судлагдаж ”нийтлэг эрх зүйн уламжлал” болон “иргэний эрх зүйн уламжлал” хэмээн нэрлэгдэж болно. “Эрх зүйн уламжлал” гэсэн нэр томьёо нь зарим тохиолдолд “эрх зүйн соёл” гэсэн ойлголттой зэрэгцэн хэрэглэгддэг ч эдгээр ойлголтууд нь давхцахгүй ба эрх зүйн соёл нь эрх зүйн судалгаанд социологи болон антропологийн үүднээс хэрэглэгдэх олон хэмжээст нэр томьёо юм. Эрх зүйн соёлын ойлголтыг харьцуулсан эрх зүйн судалгаанд өргөн хүрээнд ашиглаж ирэв. Соёлын чиглэлд анхаарал хандуулдаг судлаачид, харьцуулсан эрх зүйн судалгаанууд нь эрх зүйн үзэл санаа, эрх зүйн тогтолцоо, эрх зүйн уламжлал хоорондын ижил төстэй байдлыг бус ялгаатай байдлыг олж тогтоох, үнэлэхэд илүү анхаарал хандуулах ёстой. (Cotterrell, 2006)

Харьцуулан судлах хүрээг дээрх байдлаар үндсэн агуулгад харгалзуулан төлөвлөснөөр тухайн хүрээг харгалзах эсвэл харгалзахгүй байж болох харьцуулах тодорхой аргын сонголт хийгдэнэ. Харьцуулах аргын тодорхой хувилбаруудад, тухайлбал, аналитик харьцуулалт болон нийтлэг мөн чанарын харьцуулалтын аргын хувьд эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн тогтолцоо зэрэг харьцуулан судлах хүрээг үл харгалзан судалж болно. Харин түүхэн харьцуулалтын арга нь харьцуулалтын хүрээ харьцангуй өргөн буюу эрх зүйн уламжлалын хүрээгээр, бүтцийн харьцуулалт болон агуулгын харьцуулалт, функциональ харьцуулалтын аргууд нь эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн бүл болон эрх зүйн тогтолцооны аль ч хүрээгээр тодорхойлогдох боломжтой байна. Энэ утгыг харгалзан дараах байдлаар судалгааны төлөвлөлтийн шинжилгээг нарийвчлан авч үзвэл,

Хүснэгт №5. Харьцуулан судлах хүрээ болон харьцуулан судлах аргын хамаарлыг тодорхойлох САЗТ-[5]

№	Судалгааны ажлын зорилтууд	Судалгааны арга зүйн төлөвлөсөн чиглэл	Хууль зүйн судалгааны арга зүй	Харьцуулан судлах аргын хувилбар, хамрах хүрээ
1.	Зорилт №1	Дескриптив арга зүй	Харьцуулсан судалгааны арга зүй	Түүхэн харьцуулалт /эрх зүйн уламжлал/ Бүтцийн харьцуулалт /эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн тогтолцоо/
2.	Зорилт №2	Дескриптив арга зүй Үзэл баримтлалын арга	Харьцуулсан судалгааны арга зүй	Аналитик харьцуулалт /харьцуулах хүрээ хамаарахгүй/
3.	Зорилт №...n	Дескриптив арга зүй Хэрэглээний арга зүй	Харьцуулсан судалгааны арга зүй	Бүтцийн харьцуулалт /эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн тогтолцоо/

Судлаач судалгааны ажлын бүтцийг судалгааны ажлын зорилтуудын дагуу тодорхойлсон бол бүтцийн хувилбарт харгалзах судалгааны арга зүйн нарийвчилсан хуваарилалт, түүнийг илэрхийлэх чанарын судалгааны дүрмүүдийг тусгана. Энэ нь эрх зүйн харьцуулсан судалгааны ажлын судалгааны арга зүйн төлөвлөлтийн нэгтгэсэн байдал юм. *Хүснэгт №6.*

Хүснэгт №6. Судалгааны арга зүйд судалгааны дүрмүүд тусган төлөвлөсөн жишиг САЗТ-[5]

Зорилтууд	Судалгааны ажлын хамаарах бүлэг, хэсэг	Харьцуулан судлах аргын хувилбар, хамрах хүрээ	Чанарын судалгааны аргын дүрмүүд	
			Судалгааны ажилд тусгагдах	Судалгааны ажилд баримтлах
Зорилт №1	1.1	Түүхэн харьцуулалт /эрх зүйн уламжлал/ Бүтцийн арга /эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн тогтолцоо/	[ХСД-1] [ХСД-2] [ХСД-3]	[ЧСД-1] [ЧСД-3]
Зорилт №2	1.2	Аналитик /харьцуулах хүрээ хамаарахгүй/		[ЧСД-2] [ЧСД-4]
Зорилт №3	1.3	Аналитик /харьцуулах хүрээ хамаарахгүй/		[ЧСД-7] [ЧСД-8]
Зорилт №4	2.1	Аналитик /харьцуулах хүрээ хамаарахгүй/		
	2.2	Аналитик /харьцуулах хүрээ хамаарахгүй/		
Зорилт №5	3.1	Бүтцийн харьцуулалт /эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн тогтолцоо/		
Зорилт	3.2	Бүтцийн харьцуулалт		

№6		/эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн тогтолцоо/			
Зорилт №7	3.3	Бүтцийн харьцуулалт /эрх зүйн уламжлал, эрх зүйн тогтолцоо/			
Дүгнэлт					[ЧСД-9]

4. Дүгнэлт

Аливаа судалгааны ажлын үр дүн нь бодит ажил хэрэг болох, нийгмийн харилцааны эргэлтэд орох эсэхэд судалгааны ажлын чанар шууд нөлөөлнө. Ялангуяа, эрх зүй судлалын судалгаа хууль тогтоомжийн боловсруулалтад эерэг нөлөө үзүүлэхэд энэ төрлийн судалгааны ажлыг чанаржуулах системтэй төлөвлөлт нэн чухал юм. Эрх зүйн харьцуулсан судалгааны арга зүйг дээр дурдсанаар ерөнхийгөөс тодорхой хүртэлх дор хаяж 5 алхмаар төлөвлөн, төлөвлөлт тус бүрд баримтлах судалгааны дүрмийг тодорхойлон үр дүнт байдлыг тооцох нь тухайн судлаачийн шинжлэх ухаанд оруулах хувь нэмрийг бодитой болгоход тусална гэж үзэж байна. Судлаач хэдий чинээ судалгааны арга зүйг судалж, хөгжүүлэн судалгааны дүрмийг оновчтой тодорхойлж сурна, тэр хирээр шинжлэх ухаан хөгжих нь гарцаагүй билээ.

Эх сурвалж

- Cotterrell, R. (2006). Comparative law and Legal culture. In r. Z. Matias, *The Oxford Handbook of Comparative Law*.
- CR, K. (1990). *Research Methodology. Methods and Techniques*.
- Hoesche, M. V. (2015). *Methodology of Comparative Legal Research. Law and Method*.
- Ian Dobison, F. J. (2007). *Qualitative Legal research6 In Research Methods for Law*. Edinburg University Press.
- John Henry Merryman, R. P.-P. (2007). *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America* (3rd ed.). Stanford University Press.
- Merryman, J. H. (1969). *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America*. Stanford University Press.
- Merryman, J. H. (1985). *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America* (2nd ed.). Stanford University Press.
- Mike McConville, W. H. (2007). *Research Methods for Law*. Edinburg University Press.
- Mousourakis, G. (2019). *Comparative Law and Legal Traditions. Historical and Contemporary Perspectives*.
- Г.Амаржаргалан. (2020). *Хувийн эрх зүйн онол*. Улаанбаатар.
- Робсон, К. (2006). *Бодит ертөнцийг судлахуй*. (Л.Бархас, Trans.)